

Л. Р. Коккіна,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса

КОГНІТИВНА СУТНІСТЬ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню сутності заперечення у французькому політичному дискурсі, встановленню особливостей використання засобів негачії, на матеріалі публічних промов Н. Саркозі та Ф. Оланда.

Ключові слова: *заперечення, політичний дискурс, політик, механізми вербальної маніпуляції.*

Статья посвящена исследованию сущности отрицания во французском политическом дискурсе, установлению особенностей использования средств негации, на материале публичных выступлений Н. Саркози и Ф. Оланда.

Ключевые слова: *отрицание, политический дискурс, политик, механизмы вербальной манипуляции.*

The article covers the research of the essence of negation in French political discourse; the ascertainment of peculiarities of use of the means of negation on the basis of public speeches of N. Sarkozy and F. Hollande.

Key words: *negation, political discourse, politician, mechanisms of verbal manipulation.*

Поява значної кількості нових напрямків всебічного вивчення політичного дискурсу, як структурно-діяльнісного соціального феномену, що складається з мови та соціального контексту її застосування, зумовлюється багатьма факторами екстралінгвістичного кшталту. Пропорційно прогресують тенденція до проведення інтердисциплінарних досліджень науковцями, та зацікавленість потенційного електорату механізмами створення засобів маніпуляції громадською свідомістю.

Проблема вивчення когнітивних аспектів політичного дискурсу є однією з проблем когнітивної теорії мови, комунікативної прагматики та теорії дискурсу. Досліднику політичної комунікації, у будь-якому випадку, необхідно знати, наскільки вірно ті, хто говорить та слухає, розуміють одне одного [8].

Одним з актуальних напрямків вивчення політичного дискурсу є аналіз заперечення, як складової частини формування даного функціонального стилю. Дослідженням заперечення в французькій мові займалися Д. Бордон [18], Д. Дені та А. Санс'єр Шато [22], С. Пуассон–Кенто, Р. Мінрам, М. Ле Коадрик [26], М.-Е. Морсел, К. Рішу [23]. В політичних промовах, негачія вивчалася, зокрема, лінгвістами П. Ашаром [15] та І. Бабебдала [27]. В якості **об'єкту** компаративного дослідження когнітивної сутності заперечення, було обрано різнорівневі засоби негачії, на матеріалі публічних промов Н. Саркозі та Ф. Оланда, екс та чинного президентів Франції. Таким чином, **актуальність** та **новизна** встановлення конвергентних та дивергентних рис у використанні засобів заперечення є когерентним елементом поглиблення розуміння сучасних технологій створення політичного дискурсу. Результатом дослідження має стати наближення до синхронізації таких чинників, як політична ситуація в країні, співвідношення стилю офіційних спічрайтерів та особистості політика.

Події останнього часу в Україні підтверджують, в повній мірі, те, що швидкість обертів розвитку сучасного суспільства невинно викарбовується, зокрема, у зміні пріоритетних ЗМІ, як інструментів формування суспільної думки. Декларативна та маніпулятивна спрямованість зазначеного виду комунікації є фактором, що дійсно пожвавлює необхідність комплексного вивчення політичного дискурсу. Якщо, десятиріччя тому, публічні виступи політиків, відповідно сталих рестрикцій, були взірцем підготованих промов, то, сьогодні пропонує значно більшу ліберальність та спонтанний характер зазначеного типу мовлення. Стрімкість розвитку подій, на які, голови держав, зокрема, мають реагувати невідкладно, з одного боку, та моментальне обговорення офіційних заяв в соціальних мережах, з іншого, призводить до певної трансформації особливостей та вимог до політичного дискурсу. Будь-яка промова, будь-якою мовою, майже миттєво з'являється в мережі Інтернет, в відео, аудіо та письмовому форматі. Кожне слово, контекстуальне значення якого є, гіпотетично, двоїстим, може бути не одноставно сприйнятим громадою, і, відповідно, призвести до негативних наслідків. Серед останніх надбань демократичної цивілізації фахівцями відзначається стійка тенденція до постування громадськими діячами їх думок або реакцій на події в світі, в особистому статусі в соціальних мережах. Таким чином, кожен користувач мережі має можливість відкрито прокоментувати світогляд, спрямованість дій та стильові характеристики мови політика. Відповідно, політичний дискурс є безпосередньо пов'язаним із ціннісними орієнтаціями в суспільстві. Саме ціннісні категорії доволі часто розглядаються як семантичні та когнітивні конструкти [8].

В останні роки мовознавцями було здійснено значну кількість досліджень щодо політичного дискурсу в багатьох суміжних царинах науки. Він визнається чинником, який обумовлює формування ітерсуб'єктивного політичного знання [14], може бути причиною зародження етнополітичних конфліктів [12]. Розкрито роль феномену моди у процесах формування політичного дискурсу, яка полягає у визначенні тенденцій його становлення [5]. Проаналізовано значення політичної комунікації у формуванні єдиного соціокультурного та політико-семантичного простору України [13] та здійснено спробу виявити прагматичний потенціал фразеологічних одиниць в українському політичному дискурсі [3]. Окремий інтерес викликає робота Є. В. Будаєва, щодо політичної метафорики, де зокрема, надано детальний огляд головних підходів до вивчення зазначеного мовного явища [4]. Предметом дослідження О. Л. Міхальової стали системотворчі ознаки політичного дискурсу, що зумовлюють дію лінгвокогнітивного механізму маніпуляції. Так, постулат щодо примату когнітивного враховується під час осмислення функціонування компонентів мовної системи (одиниць лексичного, морфологічного, синтаксичного рівнів) через їх когнітивну сутність; постулат про нерелевантність проти-

ставлення лінгвістичного та екстралінгвістичних знань – під час аналізу таких засобів реалізації маніпулятивної функції, як то імплікатура та маскування асерції під пресу позицію [10]. В. А. Маслова наполягає на тому, що жвавість семантичної структури слова, труднощі у розмежуванні конотацій та основних значень, варіативність цих значень та значень тих самих мовних знаків, вільна заміна об'єктивного суб'єктивним і, навпаки; акцентування синонімічних й асоціативних зв'язків слів, модальність висловлювань, оціночний характер семантики та ін., умисно и цілеспрямовано використовуються політиками, і може стати в їх мові демагогічними зловживаннями.

Франкомовні дослідники, вивчаючи зокрема прагматику публічних промов, все більше уваги приділяють невсучасному інтересу до даного типу комунікації з боку широкого загалу. Відповіддю є те, що людину завжди будуть цікавити всі деталі того, що стосується її сьогодення та перспектив подальшого розвитку. Саме в політичному дискурсі пересічний громадянин намагається виокремити гіпотетичну імпліцитну інформацію, самостійно розшифрувати закодоване спічрайтерами повідомлення, і, таким чином, не дати собою маніпулювати [16]. Д. Менгено, акцентує увагу на гетерогенності дискурсу і звертається до науковців, розробки яких є в галузях прагматики, соціолінгвістики, стилістики, лексикології з пропозицією об'єднання в дослідницькій мережі з метою всебічного вивчення текстового простору [25]. К. Гобен зволікає на те, що змінилися основні характерні риси демократичного політичного дискурсу: він стає технократичним. Перспективним в сенсі подальшого розвитку є зауваження про те, що його зростаюча риторичність промов зумовлена економічним неолібералізмом [24]. Останнім часом, зокрема, проаналізовано, сповненні обіцянок, новорічні привітання французьких політичних діячів [24]. Періодичні французькі видання не припиняють прискіпливе вивчення кожної репліки президента [19]. Франкомовні дослідники прагматичного аспекту публічних доповідей концентрують увагу, здебільше, на пожвавленні соціального інтересу до висловів політичних діячів [17].

Важливою особливістю політичного дискурсу є те, що політики часто намагаються завуалювати свої наміри, використовуючи номіналізацію, еліпсис, метафоризацію, особливу інтонацію та інші засоби впливу на свідомість електорату та опонентів [11, с. 149].

На особливу увагу, при когнітивно-дискурсивному аналізі політичних промов, заслуговує категорія експліцитності та імпліцитності, оскільки саме вона дозволяє детально дослідити контент, змістові структури й ментальні процеси мовотворення будь-якого політичного діяча. Так, Г. А. Кришталюк, намагається розкрити когнітивні механізми, які пояснюють відмінності у зображенні значення експліцитними та імпліцитними запереченнями, та вважає їх альтернативними способами концептуалізації дійсності та репрезентації значення як форми втіленої дії [8].

Заперечення – це складна категорія логіки та філософії, яка знаходить своє відображення в мові. Таким чином, заперечення є об'єктом дослідження не тільки лінгвістики, але й логіки та філософії. Логічне заперечення є основою мовного заперечення, хоча і не є повністю йому адекватним. Мовне заперечення за обсягом ширше, ніж логічне. Як зазначає І. Д. Карпова, мовне заперечення має моменти безпосереднього зіткнення з логічним запереченням, пізнавально-розумовими процесами індивіда і тому його простіше декодувати, ніж інформацію, яка вимагає більшої начитаності, високого інтелекту, тонкого відчуття авторського стилю. Лише в поодиноких випадках інформація заперечної семантики залишається не декодованою, а саме, коли потрібні особливі знання в тій або іншій галузі науки, знання спеціальної професійної термінології чи навіть жаргону, сленгу будь-якої соціальної групи суспільства [7].

Заперечення є універсальною категорією, однак при його дослідженні необхідно враховувати специфіку мови, в межах якої проводиться вивчення. В залежності від елементів, що виражають заперечення, воно може бути фразовим (при дієслові-присудку) або прислівним. Дискретність функції заперечення є когнітивною схемою структурування концепту «заперечення», у вигляді його основних характеристик: відсутність, невідповідність, негативне оцінювання та негативна комунікативна реакція. Реалізація заперечного змісту в дискурсі має певну специфіку, яка полягає в тому, що, на функціональному рівні, репрезентація модусного концепту заперечення у чистому вигляді, не призводить до формування певного змісту. Звідси невизначеність таких слів, як «добре», «погано», «ні» та ін. Форми заперечення у висловлюванні репрезентують не окремий концепт, а цілісну концептуальну структуру: єдність заперечного змісту та концепту, який інтерпретується [1, с. 13].

Також, заперечення трактується, як експресивний мовний засіб формування прецедентних значень, нових змістових відтінків та вторинних модальних значень [2].

В політичному дискурсі заперечення досліджувалося з позицій створення поліфонії тексту. Певні елементи контексту вводять семантичні контрасти або синтаксичні опозиції, що дозволяє інтерпретувати висловлювання, що заперечуються, як полемічні. Полемічне заперечення дозволяє висловити водночас дві протилежні точки зору: зміст повідомлення не заперечується зовсім, проте, стає поліфонічним відносно енонсіативної концепції [27, 3].

Заперечення в політичному тексті не визнається «нігілістичним», воно здебільш «позитивне», оскільки в основі будь-якої політичної промови є боротьба, конструктивна динаміка. Його роль визнається вирішальною у створенні прямого або опосередкованого дебатового дискурсу. Статистичні висновки досліджень свідчать про наявність близько 1,5% заперечних часток в корпусі проаналізованих політичних документів [15, с. 3–8].

Характерною особливістю французької мови є вираження негативного значення придієслівним запереченням, тобто негативний елемент в обох випадках знаходиться, як правило, при дієслові. Особливістю французького заперечення є те, що воно «бінегативне» (складається з двох елементів), але водночас, в специфічних умовах, може виражатися одним елементом, тобто стає «мононегативним» [6, с. 453].

Аналіз публічних промов Н. Саркозі та Ф. Оланда щодо використання заперечних елементів надав достатньо очікувані результати. Сприйняття політичного іміджу Ф. Оланду, зокрема його промов є діаметрально

протилегним, зокрема, стилю Н. Саркозі, екс президента Франції: з одного боку, його політичний дискурс визнається занадто нейтральним, позбавленим лідерської харизми [20], з іншого – витонченим, зваженим, завжди коректним, завдяки його освіті дипломата: *Il faut prendre en considération ceci tout en prenant garde aussi à cela* [28].

Більш емоційні виступи Н. Саркозі містять, відповідно, значно більшу кількість різнорівневих засобів негачії. У поєднанні з домінантним стилістичним прийомом повтору, створюється достатньо напружена атмосфера:

D'un retour à la république de l'impuissance. L'idée qu'il se fait du rôle du président de la république, c'est celle d'un président qui ne prend plus aucune responsabilité, qui ne nomme plus personne, qui ne décide de rien et qui à chaque fois qu'il y a un problème réunit une commission (35).

Декілька заперечних елементів в одному реченні використовуються задля наполягання на певному факті, в його поступовій прогресії:

Si ce président ne gouverne pas, si ce président n'est pas responsable, si ce président ne s'engage pas, si ce président ne pense à rien, ne croit en rien, et au final ne fait rien. Ni rêve, ni propositions, ni décisions (35).

В матеріалах виступів Н. Саркозі поширеними є безособові та неозначено-особові речення, що містять заперечення: *Il y trop de discours avec des mots qui ne veulent rien dire, car ceux qui les prononcent vivent le contraire de ce qu'ils disent* (33). З максимальною для його політичної особистості делікатністю, екс президент висловлює враження, що справляють на нього промови суперника під час виборчих перегонів. К. Делпорт відзначає також популістську тенденцію Н. Саркозі до спрощення своїх негативних конструкцій: замість *je ne trouve pas* все більш часто можна почути *je trouve pas* [21].

Політичний стиль мовлення Ф. Оланда характеризується невеликою частотністю використання досліджуваного мовного явища: *Voilà le sens de la réforme; elle ne nous est imposée par personne, d'ailleurs, je refuserai qu'on puisse nous dire de l'extérieur ce que nous avons à faire* (32). Натомість, в значній мірі використовуються рестриктивні конструкції: *Et il est vrai que les chômeurs ne représentent que 13% de la dépense totale de formations* (32).

Достатньо вживаною Ф. Оландом є конструкція *je ne veux pas*: *Je ne veux pas les réduire simplement à telle ou telle dimension – immobilier ou le sport* (31), хоча на початку його президентства найбільш частотним був займенник *nous*. Як професійний політик, він розуміє, що апелювати потрібно до перевірених цінностей, до громадської свідомості, створювати атмосферу певної єдності.

Більшість речень, що містять заперечення, виокремлених з промов чинного президента, вжито в теперішньому або минулому часі *Indicatif*: *L'expérience a été faite et je ne veux pas être cruel* (32). Н. Саркозі, під час публічних виступів, надавав перевагу майбутньому часу *Indicatif*: *Je ne serai jamais comme ceux qui nous ont combattus* (33) або *Conditionnel Présent*: *Jamais je ne pourrais vous rendre tout ce que vous m'avez donné* (33)..

М. Віржині наполягає навіть на факті існування певного «вербального насильства» в промовах досліджуваних політиків, під час передвиборчих перегонів 2012 року. Вираз «*je n'accepte pas*» визнається одним з головних елементів створення вербальної агресії. В якості прикладу, наведено два уривки з промов, де лінгвістична агресія, розпочата Н. Саркозі, логічно, продукує відповідну реакцію Ф. Оланда:

Nicolas Sarkozy : «*Je crois que le vote pour le Front National augmentera les souffrances, il ne résoudra pas les souffrances, et que le vote pour le FN dans quinze jours au premier tour servira Monsieur Hollande comme il y a vingt ans le vote pour le FN servait François Mitterrand. J'ajoute que les leçons de morale données par ceux qui mettent leurs enfants dans des écoles protégées, je ne les accepte pas. Je n'accepte pas les leçons de morale sur la question de l'immigration par ceux qui habitent boulevard Saint-Germain et qui n'ont aucune leçon de morale à donner à ceux qui vivent dans un certain nombre de quartiers où on est confronté à la misère, aux difficultés et à la peur*»

François Hollande : «*Je ne dois pas me lâcher en particulier. Je dois être moi-même. Je ne veux pas jouer un rôle. Je n'en ai aucun aujourd'hui si ce n'est d'être candidat à l'élection présidentielle. Je suis ce que vous voyez. Je n'ai pas d'artifice, je n'ai pas besoin de me travestir, de m'habiller dans un personnage. Je suis ce que je suis, simple, direct, libre. Et si je retiens parfois mon humour, c'est par charité pour le candidat sortant !*» (34).

Н. Саркозі закінчує свою промову зі звинуваченням: «*je n'accepte pas les leçons de morale*», що, у сукупності з повтореннями та по поляганням на факті («*j'ajoute que*»), посилює агресію. Натомість, в дискурсі Ф. Оланда вербальна напруга наростає з самого початку за рахунок саме негачії: «*je ne dois pas me lâcher en particulier*»; «*je ne veux pas jouer un rôle*»; «*je n'ai pas besoin de me travestir*». Заперечуючи ті характеристики, які йому не властиві, він, автоматично, переносить цей негативний образ на опонента [29].

Незаперечним є той факт, що підготовані промови політичних діячів є результатом роботи офіційних спічрайтерів, де, приймаються до уваги головні риси особистості оратора, та відповідно до цього створюється індивідуальний стиль. Тобто, справжню сутність політика ми маємо змогу спостерігати лише під час телевізійних дебатів, інтерв'ю у спонтанних відповідях на запитання. Саме ці моменти дозволяють робити певні висновки про ступінь відповідності людини до займаної посади, рівень його освіти та обізнаності з проблемою.

Проведене дослідження, в свою чергу, підкреслює важливу роль прийому заперечення в політичному дискурсі. Вербальні механізми впливу на виборців, і, відповідно, моральне знівечення в їх очах опонентів, в широкій мірі використовуються франкомовними політиками. Ретельно підібрані засоби негачії дозволяють їм не просто примітивно поділити навколишній світ, дії суперників та власні вчинки на «чорне» та «біле», але, й, більш глибоко, за рахунок використання непрямого заперечення, розставити потрібні акценти.

Таким чином, стає очевидним нерозривний зв'язок між багатьма факторами, що формують політичний дискурс голови держави. Нерозкритим залишається питання, чому менш інтенційні, абстрактні промови звабили французьке суспільство, завдяки залученим маніпуляційним технологіям, або через зневіру в деклара-

тивність попередніх обіцянок. Можливість вивчати та прогнозувати розвиток політичних подій в країні за допомогою, зокрема, лінгвістичного аналізу є чинником продовження досліджень у даному напрямку.

Література:

1. Болдырев Н. Н. Категориальный уровень представления знаний в языке: модусная категория отрицания // Когнитивные исследования языка. Вып. VII. Типы категорий в языке: сб. науч. тр. – М. : Институт языкознания РАН; Тамбов : Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2010. – С. 45–59.
2. Борисова Д. А. Отрицание как экспрессивный языковой способ формирования прецедентных смыслов / Борисова Д. А. – Режим доступа к статье : [http:// cyberleninka.ru/journal/n/f-n-nauka](http://cyberleninka.ru/journal/n/f-n-nauka)
3. Брага І. Комунікативно-прагматичні можливості фразеологічних одиниць у політичному дискурсі / І. Брага // Вісн. Сум. держ. ун-ту. Сер. Філол. науки. – 2004. – № 1. – С. 37–43.
4. Будаев Э. В. Когнитивная метафора и политический дискурс: методологические вариации // Дискурс, концепт, жанр: коллективная монография / Отв. ред. М. Ю. Олешков. – Нижний Тагил, НТГСПА, 2009. – С. 86–124.
5. Волвенко Н. М. Роль феномену моди у процесах формування політичного дискурсу: політико-інституційний вимір: автореф. дис... канд. політ. наук : 23.00.02 / Н. М. Волвенко ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2009. – 18 с.
6. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / Владимир Григорьевич Гак. – М. : Добросвет, 2000. – 832 с.
7. Карпова І. Д. Контекстуальне заперечення і розуміння тексту / І. Д. Карпова. – Режим доступу до статті : <http://www.sworld.com.ua>
8. Кришталюк Г. А. Когнітивне пояснення виявів англомовного заперечення / Г. А. Кришталюк // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка – Вып. 68. – 2013. – С. 97–102.
9. Маслова В. А. Политический дискурс: языковые игры или игры в слова? / Маслова В. А. // Политическая лингвистика. – Вып. 1(24). – Екатеринбург, 2008. – С. 43–48.
10. Михалёва О. Л. Политический дискурс как сфера реализации манипулятивного воздействия / Михалёва О. Л. – Режим доступа к статье : <http://www.dissercat.com>
11. Попова Е. А. Политический дискурс как предмет культурно-лингвистического изучения / Е. А. Попова // Языковая личность: проблемы значения и смысла: сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 1994. – С. 143–152.
12. Осіпова М. Політичний дискурс міжнаціонального конфлікту: концепція, причини, шляхи подолання / М. Осіпова // Укр. нац. ідея: реалії та перспективи розв. – 2006. – № 18. – С. 150–154.
13. Ромашко О. О. Політична комунікація як фактор соціокультурної реінтеграції сучасного українського суспільства: Автореф. дис... канд. політ. наук / О. О. Ромашко ; Одес. нац. юрид. акад. – О., 2007. – 18 с.
14. Щолокова Г. В. Політична мова як чинник формування інтерсуб'єктивного політичного знання: автореф. дис... канд. політ. наук: 23. 00. 01 / Г. В. Щолокова; Дніпропетр. нац. ун-т ім. О. Гончара. – Д., 2009. – 19 с.
15. Achard P., Croll A., Fiala P. Dire non en politique. Disponible sur: <http://www.persee.fr>
16. www.analyse-du-discours.com
17. A quoi sert d'analyse le discours politique? Disponible sur: <http://www.patrick-charaudeau.com>
18. Bordron J.-F. La négation et le jeu des raisons contraires, Actes Sémiotiques [En ligne]. 2014, n° 117. Disponible sur : <http://epublications.unilim.fr>
19. Conférence de presse de Hollande: entre «décontraction offensive» et «discours creux». Disponible sur: <http://www.lefigaro.fr>
20. www.christiancombaz.fr
21. Delporte C. Discours politique: du slogan à la «petite phrase» Disponible sur : <http://www.atlantico.fr>
22. Denis D. Grammaire du français / Delphine Denis et Anne Sancier-Château – P. : Le Livre de poche, 1994. – 545 p.
23. Descotes-Genon C. L'Exercisier / Christiane Descotes-Genon, Marie-Hélène Morsel, Claude Richou. – Grenoble. : PUG, 2010 – 352 p.
24. Gobin C. Des principales caractéristiques du discours politique contemporain. Disponible sur: www.semen.revues.org
25. Maingueneau D. L'analyse du discours et ses frontières (Discourse analysis and its boundaries). Disponible sur: www.dominique.maingueneau.pagesperso-orange.fr
26. Poisson-Quinton S. Grammaire Expliquée Du Français / S. Poisson-Quinton, R. Mimran, M. Maheo-Le Coadic – P. : CLE International, 2003 – 430 p.
27. La polyphonie de la négation dans le discours journalistique. Disponible sur : <http://ressources-cla.univ-fcomte.fr>
28. www.trop-libre.fr
29. Virginie. M. La violence verbale dans la campagne présidentielle 2012 en France. Signes, Discours et Sociétés [en ligne], 9. La force des mots : les mécanismes sémantiques de production et l'interprétation des actes de parole «menaçants», 30 juillet 2012. Disponible sur: <http://www.revue-signes.info/document.php>
30. <http://www.atlantico.fr/decryptage/parole-politique-populaire-rentree-politique-166689.html>
31. <http://www.elysee.fr/declarations/article/allocution-du-president-de-la-republique-devant-la-communaute-francaise-a-doha>
32. <http://www.elysee.fr/declarations/article/discours-a-l-occasion-de-la-grande-conference-sociale-pour-l-emploi>
33. <http://jssnews.com/2012/05/06/discours-integrale-de-nicolas-sarkozy-apres-sa-defaite-aux-elections-presidentielles-2012/>
34. La Voix du Nord. Disponible sur : <http://politique.lavoixdunord.fr>
35. <http://24heuresactu.com/2013/04/17/discours-prophetique-de-sarkozy-sur-lenfer-socialiste-video>